

KLOOSTER WITTEM in VOGELVLUCHT

Ligging en geschiedenis

Wittem ligt ten westen van de oude keizerstad Aken aan de weg naar Maastricht met wegnummer N278. We vinden Wittem voor het eerst vermeld in de Akte van 31 maart 1125 waarbij keizer Hendrik vier de schenking bekrachtigt, die de vrome Guda, weduwe van Thiebald van 's-Gravenvoeren, enige jaren tevoren gedaan had aan de St.Jacobsdij te luik. Onder deze schenkingen bevond zich ook o.a. het vrij erfgoed WITHAM. De naam Witham (Wit-ham), in oude oorkonde ook witheim en withem, betekent volgens sommigen ook boshuis, afgeleid van het oudhoogduitse widu; woud, en ham of heim: huis. Waarschijnlijk kwam tegen het einde van de 12de eeuw het allodium Wittem in het bezit van een riddersgeslacht. In de loop van de eeuwen resideren hier als Heren van Wittem: de julemont's, de Cosselaars, de Pallant's, de Waldeck-Pyrmont's. Onder deze adellijke families ontwikkelde Wittem zich geleidelijk tot een "Vrije Heerlijkheid". Op 11 juni 1722 kocht Ferdinand Adolf van Piettenberg (1690-1737), erfmaarschalk van de vorstaartsbischop van Munster en eerste minister van de Keurvorst van Keulen, Clemens August Hertog van Beieren (1719-1761), de heerlijkheid Wittem en doet het in 1732 tot Graafschap verheffen. Om dit gebied te beschermen tegen het oprukkende protestantisme vanuit de aangrenzende staatse gebieden, vat Ferdinand het plan op om een slotkerk en klooster te bouwen. De zielzorg voor deze streek vertrouwt hij toe aan de paters Capucijnen van de Keulse Provincie. Al in 1729 werd met de bouw van de kerk begonnen. Voor de uitvoering van zijn plannen trok hij aan de grootmeester van de Westfaalse Barok Johann Conrad Schlaun (1695-1773) uit Munster. Als kerkpatroon werd de H.Johannes Nepomucenus gekozen, afkomstig uit Bohemen. Deze genoot na zijn heiligverklaring in 1729 grote populariteit bij de adel van Westfalen. Men bouwde 4 jaar aan het godshuis, zodat de kerk op 16 mei 1733, het feest van de H.Johannes van Nepomuk, feestelijk kon worden ingewijd. Ten gevolge van de Franse Revolutie werden de Capucijnen verdreven en zij die in het geheim in het klooster waren achtergebleven stierven uit. Kerk en klooster vervielen en werden voor vele andere doeleinden gebruikt. In 1831 had de bisschop van Luik, Cornelis van Bommel, de eerste Redemptoristen naar zijn bisdom geroepen. In Rolduc, dat in die tijd tot bisdom Luik behoorde, had de bisschop een seminarie ingericht. Hij had de paters voor een retraite voor de seminaristen daar uitgenodigd. Op de terugweg bezochten zij de Deken van Gulpen, Alexander van der Velpen. Deze verzoekt hen om in Gulpen een missie te komen preken. Deze missie werd niet in Gulpen, maar van 21 december tot 7 januari 1834 in Wittem gehouden. Tegelijkertijd zochten de Redemptoristen uit Sint-Truiden voor hun overbezet klooster een nieuwe vestiging. Men besloot het nieuwe studiehuis in het leegstaande klooster van Wittem te vestigen. Bij Koninklijk besluit van 28 November 1840 wordt Wittem pas door Koning Willem II "wettig erkend". Tot 1882 is Wittem het centraal studiehuis van de Redemptionisten met sterk internationaal karakter. Theologiestudenten uit vele landen kregen hier hun vorming. Zo studeerden in Wittem o.a. Pater Victor Deschamps, de latere kardinaalaartsbisschop van Mechelen, een van de markantste figuren op het eerste Vaticaans Concilie en Pater W. van Rossum, de eerste nederlandse kardinaal na de reformatie en later prefect van de Congregatie van de Voortplanting van het Geloof (De Propaganda Fide). Op grond van de grote toeloop van studenten waren de kloostergebouwen van het oude capucijnenklooster spoedig te klein geworden. Zo besloot men in 1892 het oude klooster af te breken en een nieuw te bouwen. Als rector van het klooster destijds heeft Pater W. van Rossum hier een belangrijke hand in gehad. Om eenheid te krijgen in het vooraanzicht werd de door J.C. Schlaun ontworpen barokgevel van de kerk afgebroken. Heel de voorgevel kreeg een neogotische stijl. In 1938 werd het klooster nogmaals naar achteren uitgebreid.

Het interieur van de kloosterkerk

We betreden de kerk door de hoofdingang. Het kerkgebouw is in drie met kruisgewelven overspannen ruimtes onderverdeeld: het smalle rechthoekige voorstuk (a) met boven het orgel (2), het bredere middendeel (b) en het weer smalle rechthoekige priesterkoor (c). Aan de

zijwanden van het voorstuk, zoals ook in het middenschip, hangen aan beide zijden in olie op linnen geschilderde kruiswegstaties (3), die uit het midden van de 18e eeuw dateren en in 1842 gerestaureerd werden. Bij de overgang naar het middenschip staan op sokkels links de H. Philomena (4) en rechts de H. Apolonia (5). De hoeken van het middenschip zijn halfronde nissen. Aan de achterkant staan als herinnering aan de Capucijntijd de houten beelden links van de H. Franciscus (6) en rechts van de H. Antonius van Padua (7). In de rechtse en linkse zijwand van de kerk zijn twee halfronde ramen met sfeervol gekleurd glas. Rechts tussen pilaren met korintische kapitelen het Grafmonument van Kardinaal van Rossum (8). Het is uit cararisch marmor gebeeldhouwd door de italiaanse beeldhouwer Enrico Quattrini. Het werd in 1939 door zijn opvolger in Rome, Kardinaal Fumasoni Biondi ingezegend. De figuur van de knielende kardinaal in wit marmor steekt duidelijk af tegen de achtergrond van zwart marmor. Ernaast staat links het wapen van de kardinaal en rechts het wapen van de Congregatie van de Redemptoristen. Op de gedenkplaat op de sarcofaag staan de gedenkdata van zijn leven. Het bovendeel is brons in reliëf en laat zien, dat hij persoonlijk de eerste eigen priesters wijdde in Japan en Afrika. Het monument is een geschenk van de Katholieken van Nederland. Willem Marinus Kardinaal van Rossum werd op 3 september 1854 in Zwolle als kuiperszoon geboren. Daar hij al vroeg zijn ouders verloor, werd hij in een weeshuis opgevoed. Hij trad in bij de Redemptoristen. In Wittem werd hij later professor in de theologie en rector van het klooster. In 1895 naar Rome geroepen wordt hij in 1911 door Pius X in het kardinaalscollege opgenomen. In 1918 werd hij prefect van de Congregatie van de Voortplanting van het Geloof. Zijn beleid was erop gericht om de kerken in de toenmalige missiegebieden zelfstandig te maken met eigenlandse priesters en bisschoppen. Op de terugweg van een reis naar Denemarken stierf hij op 30 Augustus 1932 in het ziekenhuis van Maastricht. Links naast het monument staat de preekstoel (9). Het vierkante gestoelte toont aan de voorkant in een medaljon Christus met een opengeslagen boek. Op de bladzijden daarvan staan de griekse letters Alpha en Omega geschreven. Zij wijzen op het begin en het einde alle tijden. Daaronder staan de latijnse woorden: "via, veritas, vita" (ik ben de weg, de waarheid en het leven). Op het rechter veld naar de muur St. Petrus en links de H. Johannes de Evangelist. In de rondingen, die het onderste deel van de triomfboog vormen en de overgang van het middenschip naar het priesterkoor zijn, staat aan beide zijden een altaar. Het benedendeel hiervan is van marmor en het bovendeel van hout, maar geschilderd als marmor. Het Maria-altaar (10) (links) laat in zijn opbouw tussen twee korintische zuilen Maria zien met een krans van 12 sterren. Het is een geliefde voorstelling van Maria in de christelijke kunst, ontleend aan het visioen van de H. Johannes in het boek van de Openbaring: "Er verscheen een groot teken aan de hemel: een vrouw, bekleed met de zon, de maan onder haar voeten en op haar hoofd een kroon van twaalf sterren". Met haar rechtervoet verplettert zij de kop van de slang, de satan. Het altaar wordt bekroond met God de Vader met de wereldbol, die uit een wolk tevoorschijn komt. Het rechter altaar (11) heeft dezelfde opbouw en laat de H. Jozef met Jezuskind zien. In het bovenstuk vereren de engelen het Lam Gods met de wimpel van de overwinning. De brede triomfboog vormt de overgang naar het vierkante priesterkoor (c). De zijkanten zijn versierd met symbolen die betrekking hebben op de eucharistie, zoals kelk met hostie, het Christusmonogram, wijnstokken, een weegschaal, een korf met brood, vissen, druiven, de griekse letters Alpha en Omega en een pelikaan. De zijwanden worden door ronde deuren onderbroken. Hier ziet men in een smallere uitvoering terug de architectuur van het middenschip in zuilen met korintische kapitelen en daarbovenuit halfronde ramen. Op de wanden naast de ramen zijn aan de linkerkant de profeten Jeremia en Elia geschilderd en rechts Jesaia en Mozes. De afbeeldingen daaronder hebben betrekking op de verlossing, links het Lam Gods op het boek met de zeven zegels en de phenix en rechts een schaal met druiven en de pelikaan. De hele achterwand van het priesterkoor vormt het hoogaltaar (12). In architectuur en opbouw lijkt dit helemaal op de zijaltaren. De onderbouw bestaat uit donkerrood geaderd marmor en de bovenbouw zijn ronde zuilen met korintische kapitelen in hout uitgevoerd. In het middenveld staat op een wolk, die door engelen gedragen wordt, de H. Alfonsus de Liguori in bisschopsornaat, de stichter van de Congregatie van de Redemptoristen. Zijn ogen zijn ten hemel gericht als ziet hij de hemelse heerlijkheid. De figuren die rond het tabernakel gegroepeerd zijn, stellen de drie goddelijke deugden voor: de pelikaan boven op het tabernakel die met zijn eigen bloed zijn jongen voedt als symbool van

liefde, links de engel met kelk met het anker stelt de hoop voor. Boven in de nok verheerlijken twee knielende engelen de H. Geest in de gedaante van een duif in een stralenkrans. Tot in het jaar 1845 hing in het midden van het hoogaltaar een groot schilderij van de kerkpatroon, de H. Johannes van Nepomuk. Hij hangt nu in een van de kloostergangen. De tribune boven de hoofdingang was vroeger bij de grafelijke familie in gebruik, om daarvandaan de plechtigheden in de kerk te volgen. Hieraan herinneren de wapens van de Graaf van Plettenberg en van zijn vrouw Bernhardina, Gravin van Westerholt en Lembeck, in de balustrade. Op deze tribune staat nu het orgel (2). Dit orgel werd gebouwd door orgelbouwer Vermeulen uit Heythuysen en werd in 1952 uitgebreid. Het heeft 54 registers, verdeeld over twee manualen en pedaal.

De buitenkant van de kloosterkerk

Van buiten is van de architectuur van de kerk niet veel te herkennen. De kerk is ingesloten tussen het grote kloostercomplex en de aan de westkant gelegen bedevaartskerk. Zichtbaar zijn alleen de smalle gevel en de boven de kerk uitstekende klokketoren met uivormige barokke koepel. De voorgevel heeft niets meer van de architectuur van Schlaun. Zij werd, zoals eerder vermeld, bij de verbouwing van 1892 aan het klooster aangepast. Onder gotische baldakijnen staan er twee beelden van de twee kerkpatronen; de H. Johannes Nepomucenus en de H. Alfonsus de Liguori. Het beeld van de H. Johannes van Nepomuk (14) dat bij de barokke gevel boven het voorportaal zat is in de kerk te bezichtigen. Het wapen van Ferdinand van Plettenberg (1) dat boven in de timpaan prijkte is nu ingemetseld aan de buitenzijde van de bedevaartskerk.

De gewelfschilderingen

Alle drie bouwdelen, het voorstuk (A), het middenschip (b) en het priesterkoor (c) hebben kruisgewelven en maken indruk door hun beschildering van de hand van de Limburgse kunstenaar Charles Eyck uit 1939. Onze blik wordt meteen gevangen door de brede triomfboog. In het midden troont Christus met het kruis met links zijn moeder Maria en rechts de H. Johannes de Doper. Op een lint rechts en links naast Christus staat: "Christus Redemptor" (Christus de Verlosser). De gewelfschilderingen van het middenschip laten ons personen zien die in de loop van de eeuwen het woord Gods verkondigd hebben. Staande met het gezicht naar de ingang zien we (aan de altaarzijde) de H. Paulus, dan (links) de H. Alfonsus de Liguori, de stichter van de Congregatie van de Redemptoristen, (aan de ingangzijde) de H. Johannes Chrysostomus, Patriarch van Constantinopel, en (rechts) de H. Franciscus Xaverius, de apostel van India en Japan. Op de rondbogen aan de kant van het orgel zijn wapens geschilderd, die ons iets vertellen van de geschiedenis van de kerk. Rechts zien we het wapen van graaf Ferdinand van Plettenberg. De Latijnse tekst daaromheen luidt in vertaling: "Deze kerk werd in het jaar des Heren 1732 door graaf Ferdinand van Plettenberg gesticht". Het linkse wapen van de Redemptoristen met als tekst: "In 1836 werd zij aan de Congregatie van de Redemptoristen toevertrouwd". Het wapen in het midden is dat van Paulus Pius XII met de tekst: "In de maand van de keuze van Pius XII, in het jaar des Heren 1939, met nieuwe luister bekleed". De vier gewelfvlakken in het priesterkoor geven de vier Evangelisten aan met hun traditionele symbolen: Mattheus als mens, Marcus als leeuw, Lucas als stier en Johannes als adelaar. Twee engelen met muziekinstrumenten en een tekst uit Psalm 150 geven in de gewelfvlakken boven het orgel de binding aan met kerkmuziek.

De Ronde Kapel of Mariakapel

Tegenover het grafmonument van Kardinaal van Rossum komt men door een korte gang met een ronde boog, bezet met cassetten en langs twee deuren van gedreven brons in de z.g. Ronde Kapel (d). Zij werd in 1845 door Pater P. Ritzinger (1813-1852) ontworpen en gebouwd. Het geheel doet denken aan het pantheon in Rome, . Juist zoals de kappelingang is ook de hele koepel van de kapel bezet met cassetten. In het midden van de koepel is een ronde opening, die ons doorkijk geeft op een hemelgewelf. Langs de muren dragen acht zuilen

met korintische kapitelen een ronde kroonlijst, waarop de koepel steunt. Recht tegenover de ingang staat een klein altaar met de beeltenis van Maria, de moeder van Altijddurende Bijstand (13). Hier zoeken de pelgrims bij de Moeder Gods troost en bemoediging in hun lichamelijke en geestelijke nood. In de zijwanden zijn vier biechtstoelen ingebouwd. In de prachtige marmoreen vloer zijn met koper symbolen ingelegd en de letters AM (Ave Maria). Door de deur rechts naast het altaar komt men langs een nis met een beeld van de H. Johannes Nepomucenus en enkele engeltjes (14). Deze beeldengroep was in de oude barokgevel boven het voorportaal aangebracht. Langs dit beeld komt men in de Sint Gerardus-kapel (E). Maar direct rechts loopt men de Smartenkapel (f) in. Deze Kapel heeft haar naam te danken aan het beeld van de Moeder van Smarten boven het Altaar, een Pieta. Het stelt de kruisafname van Christus voor. Het is een geschenk van Pater Bernard Hafkenscheid uit het jaar 1869. In deze kapel droeg Kardinaal van Rossum zijn eerste en zijn laatste H.Mis op. Hier staat ook de doopvont.

De Gerarduskapel

In Wittem wordt naast de moeder van Altijddurende Bijstand ook vereerd de H. Gerardus Majella (1726-1755). Hij was op 6 april 1762 als zoon van eenvoudige ouders in het kleine bergstadje Muro Lucano in Zuid-Italië geboren. Hij leefde als de stichter van de Redemptoristen, de H. Alfonsus de Liguori (1696-1787). In 1749 kwamen de Redemptoristen in zijn geboorteplaats een volksmissie preken. Drie weken lang verbleef hij bij de paters om hun leven te leren kennen. Al vanaf zijn jeugd had hij in echte godsverbondenheid geleefd. Ofschoon hij aanvankelijk gedacht had aan een leven in stilte in de eenzaamheid van een klooster, trad hij in 1752 als lekenbroeder toch in bij de toen nog jonge Congregatie van de Redemptoristen. Hier leefde hij voor God en de mensen door zijn daadwerkelijke liefde en hulp bij ziekte en leed. Gerardus stierf op 16 oktober 1755 in de leeftijd van 29 jaar in het klooster van Materdomini bij Caposele. In 1904 werd hij door Paus Pius X heiligverklaard. Door het steeds maar stijgende aantal pelgrims waren de kerk en de Ronde Kapel in de loop van de tijd te klein geworden. Daarom heeft men aan de westkant van de oude kerk een grote pelgrimskerk gebouwd in de vorm van een winkelhaak. De architect is J. Petit uit Heerlen. Om het vieren van de eucharistie van alle kanten goed zichtbaar te kunnen volgen werd het altaar (15) hoog geplaatst in de noord-west hoek in een mooie ronde absis. De altaartafel uit hout heeft aan de voorkant een mooi ineengevlochten embleem naar een ontwerp van de kunstenaar Jef Biessen uit Heerlen. Het verzinnebeeldt twee figuren, die de verbinding tussen God en de mens aanschouwelijk maken. Uit dit samenspel van de lijnen spreekt het Christusmonogram, de griekse letters X en P. Zij betekenen de eerste letters van het woord "Christus" (X = CH en P = R). Achter het altaar hangt in de absis een waardevol kruis (16) uit eikenhout dat tot 1968 als wegkruis tegenover de kerk gestaan heeft. Het herinnert aan de eerste volksmissie in 1834, die de Redemptoristen op nederlands grondgebied hielden en die in Gulpen en Wittem plaats vond. Bij de laatste restauratie ontdekte men onder meerdere verflagen het mooie corpus van eikenhout. Volgens terzake deskundige moet het kruis stammen uit 1530. In een nis aan de oostkant is een bronzen plaquette aangebracht ter herinnering aan de nederlandse redemptoristenpater de Zalige Petrus Donders (17). Het is een zoon uit een weversfamilie in Tilburg en werd op 27 oktober 1809 geboren. Op 22-jarige leeftijd begon hij zijn theologiestudie. Na zijn priesterwijding ging hij als missionaris naar Suriname. Van de 45 jaar, die hij zonder onderbreking in Suriname doorbracht, leefde hij er 27 jaar tussen de melaatsen in grote zorg voor hen. In de jaren 1994/95 werd bij de renovering van de St. Gerardus-Kapel aan de zuidzijde een afzonderlijke Devotieruimte voor de verering van St. Gerardus (g) ingericht. Het beeld van de H. Gerardus (18) is altijd met een lichtzee van kaarsen omgeven als een duidelijk teken hoe geliefd hij is bij velen. De west- en noordkant zijn helemaal van glas. Door de heldere ramen, met frisse kleuren onderbroken, valt er opvallend veel licht in de kerk. Ze zijn ontworpen door Professor J. Stassen uit Kerkrade, voormalig Directeur van het centrum Rolduc en van de Jan van Eyck-Academie voor de kunst in Maastricht in samenwerking met de glasfirma Gerard Felix uit Maastricht.